

Commemoratio

Hermán M. János*

Zwolle

A száz éve született dr. Horváth István teológiai magántanár (1913–1972) életének lexikális adataihoz

Beiträge zu den lexikalischen Daten
des vor 100 Jahren geborenen Privatdozenten der Theologie
dr. István Horváth (1913–1972).

Zusammenfassung

Die. Der reformierte Privatdozent István Horváth (Sathmar, 1913 – Klausenburg, 1972) bekam nach seinem Studium der Theologie in Kolozsvár (Cluj, Klausenburg) ein Stipendium in Basel, wo er zwischen 1935 und 1937 Schüler von Barth, Thurneysen, Cullman, Eichrodt und Hartenstein war. In seiner Heimat arbeitete er als Pfarrer und Religionslehrer. Auch war er als wissenschaftlicher Mitarbeiter im reformierten Kirchendistrikt Királyhágómellék (Episcopia Reformată Oradea) tätig.

Als Hauptursachen für sein tragisches Schicksal gelten seine Krankheiten und die Benachteiligung durch die kommunistischen Behörden. Seine hervorragende Dissertation über das Regnum Gratiae Christi (1949) wurde aus politischen Gründen abgelehnt. Zwischen 1959–1972 unterrichtete er die Grammatik der biblischen Sprachen, arbeitete er als Hilfsbibliothekar des Protestantisch-Theologischen Instituts von Klausenburg und beschäftigte er sich mit der Exegese des Neuen Testaments.

Nach der Wende im Jahre 1989 wird seine Arbeit in zunehmenden Maße anerkannt und wird ein Teil seines wissenschaftlichen Nachlasses von seinen Schülern teilweise herausgegeben.

Schlüsselwörter: Lebenslauf von István Horváth 1913–1972; Fachgebiet von István Horváth, systematische Theologie; István Horváth als Barthianer Theologe aus Siebenbürgen (Rumänien); der Einfluss von Karl Barth auf die reformierte Kirche Rumäniens.

---

* Dr. Hermán M. János református lelképásztor (1948. szept. 7.) a Kolozsvári Protestáns Teológián szerzett lelkészi oklevelet (1966–1970), doktorjelöltként végzett tanulmányokat a Kolozsvári Protestáns Teológián (1970–1971), Bukarestben (1971–1973) és 1980–1981-ben, három szemesztert az amszterdami Vrije Universiteit ösztöndíjasaként.

Doktori címet a Károli Gáspár Református Teológián szerzett egyháztörténetből (1992). Kutatási területei a következők: erdélyi diákperegrináció a hollandiai egyetemeken (17–18. század); a moldvai reformáció; Bethlen Miklós teológiai gondolkodása; Johannes Honterus; a Váradi Biblia története; Kuyper Ábrahám és a neokálvinizmus hatása Magyarországon.

Horváth István, az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet egykori professzora 1913. november 27-én született Szatmáron (elhunyt Kolozsváron, 1972. május 26-án). Édesapja, Horváth Géza hivatalnok volt, édesanyja, Nyárády Berta pedig tanárnő. Három gyermekük közül István volt a legkisebb. Őt 1920-ban iratták római katolikus iskolába, ahol elvégezte az elemi osztályokat. Tízéves volt, amikor beteges édesapja meghalt, 1935 májusában pedig édesanyja is elhunyt. 1943. január 31-én alapított családot, amikor feleségül vette a kisdobronyi származású Újvári Borbála tanárnőt. Gyermekük: Ildikó (1944), László (1946), Hajnalka (1950).

Református gimnazista korában – saját szavai szerint – Debreczeni István szatmári lelkipásztor volt rá „erősen alakító hatással”. Érettségi vizsgája után (Szatmár, 1931) beiratkozott a Kolozsvári Református Teológiai Fakultásra. Legátusként először Tasnádszánton szolgált 1931 karácsonyán. Kitűnő diák volt, s ezért dr. Imre Lajos professzor svájci ösztöndíjra ajánlotta. Henry Welti konzul felesége feljegyezte,¹ hogy ösztöndíjat szavaztak meg számára, valamint azt is, hogy 1935. október 19-én érkezett Bázélbe, ahol többek között Karl Barth, Eduard Thurneysen és Oscar Cullmann előadásait hallgatta. Honfitársai voltak a bázeli egyetemen Farkas Jenő, Horváth Jenő és Kiss Árpád.

Feljegyezték, hogy a külföldi diákok nevében latinul köszöntötte a híres Barth professzort.² Havi 400 frank volt az ösztöndíja, a missziós házban lakott, 1936 nyarán a genfi Ökuménikus Szemináriumban hallgatott előadásokat három hétig. Ősszel visszament Bázélbe, 1937 februárjában Eichrodt, Barth és Hartenstein

¹ Henry Welti bázeli konzul feleségének neve: Berta Welti-Schneider. A házaspár gyermekéül fogadta Sass Kálmánt, s ennek „egy romantikus történet” volt az előzménye: Sass Kálmán „[...] svájci tartózkodása idején a Genfi-tóból kimentette a dúsgazdag Welti konzul feleségét, Berta Welti-Schneidert. Ezért a Welti család örökbe fogadta.” Ld. Balaskó Vilmos: *Élet a föld alatt*. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta: Tófalvi Zoltán. Királyhágómelléki Református Egyházkerület Kiadói és Sajtóosztálya. Felelős kiadó Hermán M. János, Nagyvárad 2001, 17. (A szerző ajánlása: „Ajánlom ezen könyvemet néhai svájci konzulné Welti asszony ömlétsága, az Érmellék egykori nagy pártfogója és az ő fogadott fia, néhai Sass Kálmán emlékezetének.”)

² Vö. Horváth István (1913. nov. 26. Szatmár – 1972. máj 26. Kolozsvár). In: Horváth István: *Jézus Krisztus tegnap és ma és mindörökké ugyanaz*. Prédikációk II. Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárad 2003, 163.

professzoroknál vizsgázott, majd pedig hazatért. A hozzá közelálló kedvesen jegyezték meg Svájcban, hogy teológiai látásmódjában Karl Barthon is túltesz:

„Er studiert bei Barth ausgezeichnet und ist mehr Barthianer wie Barth.”³

Ferencz Árpád közli a 2005-ben megjelent disszertációjában (*Der Einfluss der Theologie Karl Barths auf die reformierte Kirche Rumäniens*⁴), hogy a bázeli Barth-Archívum megőrizte Horváth István 1941. június 19-én kelt levelét, amelyben arról tudósítja Barthot, hogy Nagyenyeden létrehozták a Bethlen Gábor Teológiai Akadémiát, és a tanárok „nagy örömmel és törődéssel” vállalják feladatukat. (A frissen kinevezett tanárok 1941 júniusában írtak levelet Karl Bartnak, és ebben köszönetet mondanak neki anyagi támogatásáért. Tudniillik a román állam semmilyen fizetést nem adott a tanároknak a Bethlen Gábor Teológiai Akadémia fennállása alatt – 1941-től 1945 végéig).

1937 tavaszán segédlelkész volt Nagyváradon. Telegden való rövid tartózkodása idején kiújul a szembetegsége – írta Henry Welti konzul felesége.⁵ 1937. augusztus 1-től 1939. szeptember 1-ig temesvári segédlelkész volt Debreczeni István mellett, és 1938 folyamán szerzett vallásanári oklevelet is.⁶

1939 és 1950 között a szatmári tanintézményekben tanított vallásanárként, és ha igaz, 1944–1945 folyamán – egy ideig – igazgatói tisztséget is visel a Református Tanítóképző élén. Néhány hónapig a Szatmári Magyar Tanítóképzőben a pedagógia és latin szakos tanári állást töltötte be. Iskolai, oktatói tevékenységének az államosítás vet véget.

1950 szeptemberétől 1954-ig Szatmáron volt segédlelkész, majd Szamoskrassón is. 1957. május 1. és 1957. december 31. között ideiglenesen beosztott lelkészként szolgált Érmihályfalván, majd Szapáryfalván lesz helyettes lelkész 1959. január 31-ig. Közben a Királyhágómelléki Református Egyházkerület lelkészértekezleti tudományos előadóként alkalmazta 1954 októberétől.

A kolozsvári Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézetbe meghívás révén került 1959-ben. Az intézet épületében lakott, és – lelkületéhez híven – számtalan feladatot vállalt: héber, görög, latin és német nyelvet oktatott, kezdetben még újszövetségi írásmagyarázatot is, s eközben haláláig, noha gyenge fizikummal rendelkezett, ő volt éjjel és nappal a kihasznált „segédkönyvtáros” és az órarendek készítője. Szolgálatkészsége, tudása és jóindulata áldás

³ A német nyelvű megállapítást szintén Berta Welti-Schneider örökítette meg jegyzetfüzetében, amely 1930 és 1948 közötti adatokat tartalmaz, többek között a Svájcban tanuló, és a házukban megforduló magyar diákokról is. A füzetet jelenleg Hermán M. János őrzi.

⁴ Árpád Ferencz: *Der Einfluss der Theologie Karl Barths auf die Reformierte Kirche Rumäniens. Unter Berücksichtigung der Impulse für eine osteuropäische Theologie der Befreiung.* Theologischer Verlag Zürich 2005, 105., 2. lábjeget.

⁵ Ld. Henrik Welti bázeli konzul feleségének jegyzetfüzetét.

⁶ Ld. Horváth István (1913. nov. 26. Szatmár – 1972. máj 26. Kolozsvár). In: Horváth István: *Jézus Krisztus tegnap és ma és mindörökké ugyanaz, II.*, 163. Vallásanári vizsgára készült dolgozatának címe: *A vallásos nevelés módszerének kérdése teológiai szempontból.* Vallásanári vizsgai dolgozat. [Kolozsvár 1938.] 53. old.

volt a diákság számára, akkor is, amikor anyagot kellett gyűjteniük dolgozataik megírásához, ugyanis mindenhez értett: polihisztor volt. Amikor csak tehetett, mindenkit tanulásra ösztönzött, óvta az ifjúságot a rossz erkölcsöktől és féltette a Szekuritátétól. Engem is várt és vigasztalt az udvaron, amikor 1971 júliusának egyik napján, estefeled engedtek haza a vallásügyi hivatalból. Bustya Dezső nyomán itt említtem meg, hogy neki is volt atyái professzora. Ő jegyezte le ezt:

„Horváth István végtelenül szerette Nagy Andrást. A világból is kiment volna, ha meghallotta, hogy András bácsi hol szolgál a következő vasárnapon.”⁷

Tragikus sorsú tudósunknak, akinek hivatalosan csupán asszisztensi minősítés jutott a tudományos ranglistán, valójában a rendszeres teológia volt a szakterülete, akár csak Dávid Gyulának, Geréb Pálnak és később az egyháztörténész Juhász Istvánnak, akik tisztelték és testvéri kapcsolatot ápoltak vele. Azt, hogy vérbeli dogmatikus és etikus volt egy személyben, kiválóan tükrözi a *Krisztus hatalma az egyház szolgálatában* című tanulmánya,⁸ amely a Nagy Gyula püspök tiszteletére kiadott gyűjteményes kötetben jelent meg 1987-ben. Juhász Tamás elemzése megerősíti az olvasót, hogy jól értette: minden hatalom viszonylagos, egyedül a Krisztus hatalma igazi, mert magában foglalja a szolgálatot:

„Horváth István elmélyült, rendszerező teológus volt. Ezt a szintén posztumusz, de még 1990 előtt publikált *Krisztus hatalma az egyház szolgálatában* című tanulmányából ismerhetjük meg igazán (Horváth 1987). Érdemes megfigyelni a filológuspontossággal, de teológuslélekkel követett gondolatmenetet: A hatalom (exuszia), lényünk (uszia) kifelé érvényesülő ereje. Veszélybe kerül az usziánk, ha nem hat kifelé is. Az exuszia nem abszolút, mert mindenki valamilyen viszonylatban gyakorolja vagy szenvedti azt. Ezért minden hatalom viszonylagos. Egyedül a Jézus Krisztus hatalma igazi hatalom, mert magában foglalja a szolgálatot is, Márk 10,45 értelmében. Az egyház akkor gyakorol hatalmat, ha rendszeresen tanúsítja, hogy Jézus Krisztusé az igazi hatalom. Az egyházban sem egyes tisztviselők, sem maga az egyház egyeteme nem helyettese Krisztusnak. Aki az egyházban hatalmat gyakorol, annak arra méltónak (axiosz) kell lennie. Az egyházi szolga nem uralkodhat a gyülekezeten, de a gyülekezet sem őrajta. Mert nem a gyülekezettől kap megbízást a szolgálatra, hanem magától Istentől. Az egyház Krisztus hatalmában és szeretetében van, ami azt jelenti, hogy abban emberi dicsőségnek helye nem lehet, e világhoz sem idomulhat, hanem szolgáló szeretettel kell érvényt szereznie Krisztus exusziájának, útból minden akadályt elhárítva (Horváth 1987. 124.)”¹⁰

⁷ Ld. Bustya Dezső: Az egyedüli Úr és az Ő alázatos bizonyágtévője. In: Horváth István: *Jézus Krisztus tegnap és ma és mindörökké ugyanaz*, II., 224.

⁸ Krisztus hatalma az egyház szolgálatában. In: Gálffy Zoltán (szerk.): *Hűség és szolgálat*. Kolozsvári Református Egyházkerület, Kolozsvár 1987, 112–124.

⁹ Horváth 1987. = *Krisztus hatalma az egyház szolgálatában*. In: Gálffy Zoltán (szerk.): *Hűség és szolgálat*. Kolozsvári Református Egyházkerület, Kolozsvár 1987.

Tudományos munkásságának életében csak töredéke vált közismertté. 1964-ben ő maga készítette el azt a fennmaradt jegyzéket, amelyben feltünteti a nyomtatásban és kéziratban fennmaradt műveit. Magántanári vizsgadolgozatának címe: *Az Úrvacsora szent sákrámentuma* (Kolozsvár 1948. 251 old.). 1949-ben benyújtotta a *Az Úr Jézus Krisztus mint Király. Regnum Gratiae Christi* című teológiai doktori dolgozatát is, de az illetékesek nem fogadhatták el. Ez állami beavatkozás volt Bende Béla párttag feljelentésére. A kiváló, de elutasított teológiai disszertációt Higyed István lugosi lelkész, Horváth István hagyatékának gondozója adta ki Kolozsváron 2006-ban, és csatolmányként Horváth István életrajzát és az írásainak listáját is közli.¹¹

Puhábbnak tűnő időkben újabb disszertációt írt *Jézus Krisztus születése és gyermekkor*a címmel 1972-ben, amelyre post mortem érkezett meg a díszdoktori elismerés alkalmá 1995 októberében, a Kolozsvári Teológiai Intézet 100 éves fennállásának ünnepén. A laudatit tanítványa, Geréb Zsolt rektor tartotta. Tény, hogy az 1972-es műve meg is jelent a következő évben, 1996-ban a Királyhágómelléki Református Egyházkerület kiadásában, ifj. Csűry István gondozásában.¹² Újrakiadása esedékes, akárcsak az alábbi két prédikációs kötetének!

A Teológián „ronggyá olvasott” *Jézus Krisztus tegnap és ma és mindörökké ugyanaz* című prédikációs kötetének megjelenése az akkori egyháztörténeti csodák közé tartozik. A kötet anyaga a Szatmáron elhangzott prédikációkból készült válogatás. Úgy hírlett, hogy azért jelentették meg, mert a nagyváradi egyházkerület ezzel anyagilag próbálta támogatni. Lehet, hogy részben így is volt, de a terjesztését már maguk a kiadók hanyagolták el, vagy gátolták, és Horváth István tanítványai évtizedek múlva hátizsákkal mentették ki az iratterjesztés pincéjéből ezt a keresett kincset, az ünnepes félév alkalmaira írott prédikációkat. A szemtanú Bíró József szerint ezt a kötetet maga Vásárhelyi János püspök mutatta be a Teológia dísztermében és elismerő szavakkal méltatta azt. Alkalmaskor időkre várva Gellért Gyula diószegi esperes ajánlotta fel közlésre a folytatás, az általa őrzött második kötet kéziratát.

Ez a hozzátartozó második kötet 2003-ban a Hermán M. János szerkesztői munkája nyomán látott napvilágot, akinek a felkérésére Juhász Tamás profesz-

¹⁰ Ld. Juhász Tamás: Korunk erdélyi protestáns teológiai irodalma. In: *Tizenkét év. Összefoglaló tanulmányok az erdélyi magyar tudományos kutatások 1990–2001 közötti eredményeiről*. I. Sapientia könyvek, Sapientia Alapítvány – Kutatási Programok Intézete, Scientia Kiadó, Kolozsvár 2002, 141–142.

¹¹ Horváth István: *Az Úr Jézus Krisztus mint Király. Regnum Gratiae Christi*. A rendszeres teológia tárgyköréből doktori szigorlatra készített és az Egyetemi Fokú Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet Református Karára 1949 augusztusában benyújtott dolgozat. Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Kolozsvár 2006. Horváth István életrajzát *Horváth István (1913. nov. 27. Szatmár – 1972. máj. 26. Kolozsvár)* ld. a 160–168. oldalakon, írásainak jegyzékét (*Horváth István megjelent és kéziratban levő dolgozatai*) pedig a 169–174. oldalakon olvashatjuk.

¹² Horváth István: *Jézus Krisztus születése és gyermekkor*a. *Teológiai tanulmány*. Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárad 1996. A kötet megjelenését a Magyar Művelődésügyi és Közoktatási Minisztérium támogatta.

szor előszót,¹³ Bustya Dezső pedig utószóként írt megemlékezést *Az egyedüli Úr és az Ő alázatos bizonyágtévője* címmel.¹⁴ A kötet szövegét Árus Csongor László gondozta, a kiadást a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatta Tőkés László püspök és Juhász Tamás ajánlása nyomán.

A *Református Szemle* repertórium a azt mutatja, hogy Nagy László szerkesztői közreműködésével utoljára 1997-ben közöltek a hátrahagyott tanulmányaiból. Egyeseket sehol sem találunk, mint például a Barthról írott 1956-os tanulmányát, de arról is tudunk, hogy léteznek eddig sehol nem jelzett dolgozatai. Ezek közül érdekességként csupán egyet, a Barth életéről és tanításáról szóló román nyelvű írását említjük, amelynek Geréb Pál a társszerzője [*Biografia și tezele lui Karl Barth* (Karl Bart életrajza és tézisei), 1961].¹⁵ Jó hírként közöljük, hogy Pálfi József gondozásában 2013 októberében jelenik meg a Horváth István által írott káté egyik változata, amelynek elkészültéről ő maga így tudósít:

„Református Káté – két kidolgozásban. Egyiket Káté-pályázatra beadtam. Bírálta a nagyváradi egyházkerület bírálóbizottsága 1958-ban. A közösen kidolgozott Káténak egyik szerkesztője voltam, s külön is kidolgoztam a bírálatok alapján az egyháztörténelmet 1959-ben.”¹⁶

Bárcsak több ilyen kiadás örvendeztetné meg az egykori tanítványait, a veretes teológiai iratok olvasására áhítózókat. Teljes életművének méltatása nemcsak aktuális, hanem szükséges, mi pedig, volt hallgatói, az erdélyi teológiai tudományosság e jeles képviselőjének a munkásságáért Istennek adunk hálát, akárcsak annakidején Geréb Pál és Juhász István tanártársai, akik a Teológia nevében búcsúztatták az Intézet dísztermében. A szatmári „Láncos”-templomban Geréb Pál prédikált a temetésén 1972. május 28-án. A szolgálati napló bejegyzése szerint Juhász István, Orosz Árpád esperes és Telegdy József parókus lelkész szintén a szolgálattevők közé tartozott.

Horváth István „ereje” a cselekvő hitben rejtett, hitt az isteni szeretetben, abban, hogy az ember a szentség igazságában élhet:

„Ez az alétheia, ami azonos Jézus Krisztussal, nem spekulatív-elmélet, hanem életteljes. Cselekvő igazság.”¹⁷

Így írta ezt a második disszertációjában. Ehhez hozzátartozik az, amire az első disszertációjában emeli tekintetünket:

¹³ Ld. Juhász Tamás: Előszó. In: Horváth István: *Jézus Krisztus tegnap és ma és mindörökké ugyanaz*, II., 5–6.

¹⁴ Ld. Bustya Dezső: *Az egyedüli Úr és az Ő alázatos bizonyágtévője*. In: Horváth István: *Jézus Krisztus tegnap és ma és mindörökké ugyanaz*, II., 160–168.

¹⁵ Vö. alább, a *Horváth István írásai (Kéziratok a Kolozsvári Protestáns Teológia könyvtárában)* cím alatt álló kézirattal.

¹⁶ Ld. *Református Káté. 1958–1959 a Dolgozatok, előadások, egyetemi jegyzetek stb.* alcím alatt (Horváth István írásai. Kéziratban fennmaradt munkák, előadások, jegyzetek, felfjegyzések.).

¹⁷ Horváth István: *Jézus Krisztus születése és gyermekkora. Teológiai tanulmány*. Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárad 1996, 22.

„Jézus Krisztus emberi természete a mennyben van, tehát benne a mi emberi természetünk is reménységben a mennyben van.”¹⁸

A Királyhágómelléki Református Egyházkerület közgyűlése 1996-ban a rangos „Pro Partium”-díjjal ismerte el Horváth István életművét. A díj odaítélését Sipos Miklós esperes terjesztette elő (*Ércnél maradandóbb...*), amelyben Horváth István professzor egykori tanártársának és barátjának szavait idézi:

„Szenvedéllyel foglalkozott a teológiával. Eközben nem külső kötelesség, hanem a belső meggazdagodás vágya vezérelte a tanulásban, a meggazdagítás vágya a tanításban.”¹⁹

Felhasznált irodalom

- Árpád Ferencz: *Der Einfluss der Theologie Karl Barths auf die Reformierte Kirche Rumäniens. Unter Berücksichtigung der Impulse für eine osteuropäische Theologie der Befreiung.* Theologischer Verlag Zürich, Zürich 2005.
- Balaskó Vilmos: *Élet a föld alatt.* Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta: Tófalvi Zoltán. Királyhágómelléki Református Egyházkerület Kiadói és Sajtóosztálya. Felelős kiadó Hermán M. János, Nagyvárad 2001.
- Bustya Dezső: Az egyedüli Úr és az Ő alázatos bizonyosságtevője. In: Horváth István: *Jézus Krisztus tegnap és ma és mindörökké ugyanaz.* Prédikációk II. Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárad 2003, 5–6.
- Horváth István: Krisztus hatalma az egyház szolgálatában. In: Gálfy Zoltán (szerk.): *Hűség és szolgálat.* Kolozsvári Református Egyházkerület, Kolozsvár 1987, 125.
- Horváth István: *Jézus Krisztus születése és gyermekkora. Teológiai tanulmány.* Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárad 1996.
- Juhász Tamás: Korunk erdélyi protestáns teológiai irodalma. In: *Tizenkét év. Összefoglaló tanulmányok az erdélyi magyar tudományos kutatások 1990–2001 közötti eredményeiről.* I. Sapientia könyvek, Sapientia Alapítvány – Kutatási Programok Intézete, Scientia Kiadó, Kolozsvár 2002, 141–142.
- Juhász Tamás: Előszó. In: Horváth István: *Jézus Krisztus tegnap és ma és mindörökké ugyanaz.* Prédikációk II. Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárad 2003, 5–6.
- Geréb Pál: Megemlékezés Horváth István teológiai tanár temetése évfordulóján. In: *Református Szemle* 1974, (55–56.), 55.

¹⁸ Horváth István: *Az Úr Jézus Krisztus mint Király*, 147.

¹⁹ Geréb Pál: Megemlékezés Horváth István teológiai tanár temetése évfordulóján. In: *Református Szemle* 1974, (55–56), 55.